

Ростецька Світлана Іванівна
Наумкіна Світлана Михайлівна

Взаємини та вектори розвитку регіональної ідентичності і національної держави в країнах Європи

УДК 323.1:316.344.8(4)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-2.35>

Ростецька Світлана Іванівна
доктор політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-3836-8922

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук
і права
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

В статті аналізуються взаємини і вектори розвитку регіональної ідентичності і національної держави в сучасних країнах європейського політичного простору. Саме це і є метою і предметом дослідження. Авторами для вирішення зазначених наступних дослідницьких завдань: обґрунтувати, що, по-перше, сучасний розвиток, у тому числі у європейському політичному та економічному просторі, який відбувається в умовах реформування системи управління та посилення процесів регіоналізації, потребує побудови й укріплення регіональної ідентичності. По-друге, саме національна держава повинна виконувати функцію моніторингу і подальшого запобігання виникненню конфліктів на основі різних регіональних ідентичностей, забезпечення оптимальних умов та механізмів їх формування задля збереження власної самобутності різних етнічних груп. Автори значну увагу приділяють регіональній ідентичності, видам її прояву та політичним наслідкам, розуміючи останні як ускладнення здійснення стратегії етнополітичної мобілізації суспільства та, по-друге, як ставлення регіональної ідентичності значущим політичним ресурсом, що може, в свою чергу, поставити під загрозу єдність країни. Підкреслюється актуальність прийняття кооперативних методів колективних дій, враховуючи, що європейський контекст повинен бути здатним заохочувати створення мереж та встановлення належної практики, поділеної між регіональним демократичним досвідом. Обґрунтовується висновок, що активний сплеск сепаратистських настроїв в регіонах Європи, підтримка суспільствами націоналістичних політичних сил становлять загрозу для національної держави та національної безпеки. Формування ж загальних орієнтирів ідентичності політичних спільнот як основи їх «згоди на розвиток» та «консенсус» повинно бути пріоритетом державної, соціальної та культурної політики в умовах дестабілізації світового порядку.

Ключові слова: політики ідентичності та політики пам'яті, регіональна і національна ідентичність, комунікативний вимір, політичне життя, вектор розвитку, держава, соціально-політичний процес, влада, управління, країни ЄС, стабільність, політичний простір, політичний ритуал, політичний міф, політичне співтовариство.

З поширенням процесів глобалізації та універсалізації життя проблема формування регіональної ідентичності, визначення характеру взаємин та векторів розвитку регіональної ідентичності і національної держави в країнах Європи не втрачає своєї актуальності та політичного потенціалу. Сучасний розвиток, у тому числі у європейському політичному та економічному просторі, який відбувається в умовах реформування системи управління та посилення процесів регіоналізації, потребує побудови й укріплення регіональної ідентичності. Навіть у випадках, коли в тієї чи іншій державі робиться політичний акцент на національній ідентичності та «національному характері», регіональна ідентичність утверджується не в суто етнічному, а і в громадянському сенсі.

Аналізуючи сучасний європейський і, зокрема, український простір регіональних ідентичностей та фактори, що визначають стабільність його функціонування, не можна оминати увагою проблему відносин із національними державами та наднаціональними органами влади.

Історія розвитку людства наводить достатньо прикладів, які переконливо свідчать про визначальну роль регіональної ідентичності у артикуляції політичних, національних конфліктів, фор-

муванні безпекового / небезпекового простору. Водночас, на національну державу якраз і має бути покладена функція моніторингу і подальшого запобігання виникненню конфліктів на основі різних регіональних ідентичностей, забезпечення оптимальних умов та механізмів їх формування задля збереження власної самобутності різних етнічних груп.

Звернення сучасних дослідників до проблем взаємин та векторів розвитку регіональної ідентичності і національної держави в країнах Європи, намагання адекватно оцінити їх можливі напрямки формування, з точки зору теорії політичної науки, має велике значення для розвитку національних держав у цілому та процесів українського державотворення, зокрема.

Проблема регіональної ідентичності досі залишається відносно маловивченою як в зарубіжній, так і у вітчизняній політичній думці, незважаючи на те, що зарубіжна соціальна наука порівняно давно почала освоювати цю тему (з 1930-х рр.). Дослідження, як правило, пов'язані з субнаціональним рівнем і аналізом окремих регіонів.

Проведений аналіз наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених підтверджує ідею про те, що поняття «регіон» і «ідентичність» сприймаються як

конвергентні, але тим не менше інтерпретуються неоднозначно.

Так, в основі регіональної ідентичності лежить природна потреба індивідів мати свій простір, певну географічну ділянку. Спільність місця проживання породжують в людях певні єдині риси, що відрізняють їх від сусідів, і уявлення про це є основою для нової спільності.

Сьогодні, коли головними стають властивості самого суспільства, проблемам його територіальної самоорганізації повинна приділятися найпильніша увага. Слід зазначити, що регіональна ідентичність, напевно, буде актуалізована і стане фактором суспільного життя, як тільки відповідний їй ареал піддається тиску, а його цілісність – загрозі. Тоді, можливо спрогнозувати, що латентне існування регіональної ідентичності може швидко змінитися активною фазою під дією економічних, політичних, історичних або інших обставин, і відповідно може призвести до поляризації суспільства і нестабільності держави. Тому, значимість регіональної ідентичності має, принаймні, два політичних наслідки. По-перше, це ускладнює здійснення стратегії етнополітичної мобілізації суспільства. По-друге, це робить регіональні ідентичності значущим політичним ресурсом, що може, в свою чергу, поставити під загрозу єдність країни.

Регіональна ідентичність ґрунтується на почутті спільності території і на певній системі цінностей, формується в результаті ідентифікації «себе» і «інших». Вона дозволяє індивіду відчувати себе частиною спільноти, виступає об'єднуючим фактором. З іншого боку, регіональна ідентичність може слугувати основою формування регіоналізму, виступати в якості мобілізаційного ресурсу, особливо в умовах ослаблення або кризи національної ідентичності [Див. детал.: 2].

Конструювання регіональної ідентичності найчастіше засноване на особливій регіональній історії, міфах і традиціях, таких складових культури як література, музика, образотворче мистецтво, відомих діячів мистецтва, що проживали і проживають на території даного регіону. Кожен регіон створює власну ідентичність, намагаючись через різні символи створити такий «образ», який з першого погляду вирізняв би його від інших. Більшість регіонів при цьому опирається на традиційні бренди, перевірені часом і обумовлені історичними, економічними, географічними та іншими особливостями території.

Сучасні політичні процеси в Європі, популізм та націоналізм, на додаток до регіонально-етнічних викликів у вигляді демографічних зрушень, створили ситуацію, в якій національні та регіональні ідентичності розвивалися одночасно з виникаючими конкурентними історичними спогадами. Пам'ять, ідентичність та націоналізм у європейських регіонах є важливим науковим ресурсом,

який досліджує взаємодію між політикою та керованою історичною пам'яттю та дискурс етнічної та національної приналежності в європейських регіонах.

Варто додати, що символічні засоби – особливий ресурс, що дозволяє конструювати єдину спільноту, легітимізувати існуючий порядок речей і мобілізувати громадян на спільні дії за допомогою формування почуття спільності і важливих для всіх політичних завдань. До символічних вимірах політики ідентичності можуть бути віднесені топоніміка, міські культурні ландшафти, міські пам'ятники, державні ритуали, символи, – словом, все те, що може бути наочно сприйнята громадянами у повсякденному житті, те, що конструює смисли повсякденності соціального світу і втілює політичну пам'ять спільноти.

Певний тип репрезентації минулого знаходить своє відображення в особливих практиках комеморації, а «загальноприйняті» уявлення про минуле є однією з головних опор ідентичності у сучасних політичних спільнотах.

Оскільки політичні спогади зазвичай спираються на минуле, у якого немає живих свідків, вони будуть розташовані на спектрі між колективними та культурними формами таким чином, щоб мати середній ступінь загальності та сприйняття, що робить їх матеріалом для «редакторів пам'яті». Процес встановлення пам'яті може проходити у двох напрямках: знизу вгору та зверху вниз. Останній необхідний для побудови політичних спогадів, програмування колективної ідентичності для очікуваних політичних дій і можуть навіть створювати фундамент ідеологій. Цей тип пам'яті має вирішальне значення для інституцій та великих суспільних груп, оскільки він виконує функцію «клею», який тримає людей разом та пов'язує індивідуальні та колективні спогади.

Пам'ять у політиці ідентичності виступає як комплекс комунікативних структур, синхронізуючих соціальні очікування (структурні зразки смислового фокусування соціальних очікувань) [Див., напр.: 3; 5].

Такий комплекс підтримується символічним дизайном, створюють для трансляції політики пам'яті «символічний контейнер» соціальної ідентифікації або, іншими словами, ряд символічних комплексів.

Символічний дизайн регіону дає територіальне «значення», а символічне побудова ідентичності ґрунтується на минулому досвіді формування ідентичності даного регіону шляхом заповнення нового змісту або внесення нового значення. Утримання однієї регіональної ідентичності залежить від ряду зовнішніх і внутрішніх факторів [7].

Серед основних інструментів конструювання регіональної ідентичності найчастіше використовується політичний міф та політичний ритуал.

Символічний потенціал міфу та ритуалу в умовах ускладнених комунікативних структур використовується владою в процесі здійснення політики ідентичності та політики пам'яті, тобто, саме цілеспрямованої діяльності з конструювання єдиного політичного співтовариства, що має спільні риси та цілі. Проблема регіональної міфології, як соціально формалізованого знання регіону, – потужний регуляторно-мобілізаційний елемент у житті суспільства, здатний об'єднати регіональну спільноту в певне місцеве братство і тим самим зміцнити свою позицію у відношенні до інших регіонів.

Заслугує всебічної наукової уваги і поняття «Європи регіонів», яке позиціонує регіональну мережу як ключовий елемент основоположних проєктів європейського будівництва переживає наразі системну кризу, адже держави – члени не відмовилися від своїх регіонів, ні з точки зору політичної спроможності, інституційного будівництва чи планування використання земель, так само, як регіони не змирилися із запереченням Європи регіонів.

З'являється актуальність прийняття кооперативних методів колективних дій, враховуючи, що європейський контекст повинен бути здатним заохочувати створення мереж та встановлення належної практики, поділеної між регіональним демократичним досвідом.

Демократична частка, представлена регіоном, також присутня в дебатах про незалежність «мезо» утворень, таких, наприклад, як Каталонія та Шотландія. Ці дебати висвітлюють демократичну частку у тому сенсі, що прихильники такої незалежності дуже часто наполягають на новій формі демократичної держави, яку вони хочуть створити, яка не є центральною державою за зразком тієї, проти вкладають стільки енергії для боротьби, претендуючи на потенційний статус «держави-члена» Європейського Союзу.

Європейську модель ідентичності можливо представити саме так: європейська ідентичність, існуюча і досить вкорінена національна ідентичність, і під нею відроджується регіональна ідентичність. Ця модель робить вкрай складною задачею політичного управління в Європі. Історичні межі регіонів в Європі часто не збігаються з межами національних держав. Так, наприклад, каталонці і баски живуть крім Іспанії у Франції, угорці – в Трансильванії і Сербії, італійці – в Хорватії [Див., напр.: 1]. Подібна ситуація створює значні труднощі у функціонуванні національних держав, але при всьому цьому конструювання європейської ідентичності було і залишається вкрай важливим і непростим у реалізації завданням, враховуючи, що історично ідея наднаціональної спільності на масовому рівні не сформувалася.

Будь-який європейський народ без загальноєвропейської свідомості та загальноєвропейської ідентичності, швидше за все, не здійснює жодне

закінчене європейське усупільнення, а державна інтеграція в своєму розвитку не зможе вийти за існуючі на даному етапі межі. Наразі спостерігаються формування європейської національної свідомості та ідентичності, цей процес у фазі історичного становлення. Воно не може бути унітарною без всяких обмежень, а тільки етнічно і національно багатозаровим, що розпізнає і визнає нації всередині єдиної нації і держави всередині єдиної держави, оскільки і через багато десятиліть ще навряд чи складеться досить гомогенізована у мовному та етнічному відношенні європейська нація. Переважна європейська національна свідомість не може бути недиференційованою у національному плані континентальною свідомістю, спрямованою на знищення будь-якого національного партикулярного громадянства з етнічною основою [Див. детал.: 6]. Тому з'явиться, швидше за все, не «єдина і неподільна європейська нація», а певна багаточленна європейська нація, що складається з численних субнацій, що відрізняється за етнічністю і мовою. Таким чином, європейська національна свідомість та ідентичність при поточних та очікуваних в доступному для огляду майбутньому суспільних відносинах однозначно є багатонаціональною свідомістю або федеративною національною свідомістю, відповідно багатозарової державності в Європі.

В історії Європи суперництво і війни переважали над формами колективної поведінки. Поняття «конфлікти ідентичностей» відображає системний характер ціннісно-світоглядних суперечностей модернізаційних ризиків глобального світу: інтеракція і зближення раніше «чужих» культурних спільнот і їх ідентичностей, що є невичерпним джерелом інтеграції і конфліктів [Див. детал.: 4].

Процеси дестрадиціоналізації колективних ідентичностей торкаються всіх сфер життя сучасного суспільства – від формування системи загальнодержавної безпеки, етнічних і громадянської ідентифікацій до організації власного часу. Активний сплеск, останнім часом, сепаратистських настроїв в регіонах Європи, підтримка суспільствами націоналістичних політичних сил становлять загрозу для національної держави та національної безпеки. Формування ж загальних орієнтирів ідентичності політичних спільнот як основи їх «згоди на розвиток» та «консенсус» повинно бути пріоритетом державної, соціальної та культурної політики в умовах дестабілізації світового порядку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Євросоюз не втручається у відносини Мадрида і Барселони URL: <https://www.dw.com/uk>.
2. Ростецька С.І. Регіональна ідентичність і національна держава: політика неприйняття сучасної Європи: Монографія. Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2021. 344 с.

3. Шаповал Ю. Історична пам'ять і нові «види зброї». URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/istorichna-pamyat-i-novi-vidi-zbroyi>.

4. Фукуяма Ф. Ідентичність: намагання до визнання та політика несприйняття / переклад з англ. Київ : Альпіна Паблішер, 2020. 256 с.

5. Федоришчак Х.В. Інституційні механізми реалізації політики пам'яті на державному рівні (на прикладі України та Республіки Польща) : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса: Університет Ушинського, 2017. 214 с.

6. Attitudes towards National Identity, Immigration and Refugees in Italy. More in Common. 2018. 133 p.

7. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL: <http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>

REFERENCES:

1. Evrosoyuz ne vtruchaet'sya u vidnosini Madrida i Barseloni URL: <https://www.dw.com/uk>. [Ukrainian].

2. Rostets'ka S. I. Regional'na identichnist' i natsional'na derzhava: politika nepriinyattya suchasnoi Evropi: Monografiya. Odesa: Vidavnychii dim "Gel'vetika". 2021. 344 s. [Ukrainian].

3. Shapoval Yu. Istorichna pam'yat' i novi "vidi zbroi". URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/nota-bene/istorichna-pamyat-i-novi-vidi-zbroyi>. [Ukrainian].

4. Fukuyama F. Identichnist': namagannya do priznannya ta politika nespriynyattya / pereklad z ang. Kiiv : Al'pina Pablisher, 2020. 256 s. [Ukrainian].

5. Fedorishchak Kh.V. Institutsiini mekhanizmi realizatsii politiki pam'yati na derzhavnomu rivni (na prikliadi Ukraïni ta Respubliki Pol'shcha) : dis. ... kand. polit. nauk: 23.00.02. Odesa: Universitet Ushins'kogo, 2017. 214 s. [Ukrainian].

6. Attitudes towards National Identity, Immigration and Refugees in Italy. More in Common. 2018. 133 p.

7. Charter of the United Nations and Statute of the International Court of Justice. URL: <http://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf>

Interactions and vectors of development of regional identity and national state in European countries

Rostetska Svitlana Ivanivna

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3836-8922

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department
of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

The article analyzes the relationships and vectors of development of regional identity and the national state in modern countries of the European political space. This is precisely the purpose and subject of the study. The authors have identified the following research tasks to be solved: to substantiate that, firstly, modern development, including in the European political and economic space, which takes place in the context of reforming the management system and strengthening regionalization processes, requires the construction and strengthening of regional identity. Secondly, it is the national state that should perform the function of monitoring and further preventing the emergence of conflicts on the basis of different regional identities, ensuring optimal conditions and mechanisms for their formation in order to preserve the own identity of different ethnic groups. The authors pay considerable attention to regional identity, its manifestations and political consequences, understanding the latter as a complication of the implementation of the strategy of ethno-political mobilization of society and, secondly, as the attitude of regional identity to a significant political resource, which may, in turn, threaten the unity of the country. The relevance of adopting cooperative methods of collective action is emphasized, given that the European context should be able to encourage the creation of networks and the establishment of good practices shared between regional democratic experience. The conclusion is substantiated that the active surge of separatist sentiments in the regions of Europe, the support of nationalist political forces by societies pose a threat to the nation-state and national security. The formation of common guidelines for the identity of political communities as the basis of their «consent to development» and «consensus» should be a priority of state, social and cultural policy in the conditions of destabilization of the world order.

Key words: identity politics and memory politics, regional and national identity, communicative dimension, political life, development vector, state, socio-political process, power, governance, EU countries, stability, political space, political ritual, political myth, political community.